

Del proteccionisme a la internacionalització

Francesc Cabana i Vancells*

Amb el títol d'aquesta col·laboració només és possible parlar de Catalunya. Els altres països de parla catalana tingueren una evolució econòmica molt diferent de la del Principat. Si bé es pot parlar d'internacionalització per a tots ells en els moments actuals, el proteccionisme és un fenomen que només és aplicable a Catalunya.

L'economia de la Catalunya contemporània es forjà en bona part gràcies a un règim proteccionista, durant el segle XIX. A començaments del segle XXI, el marc en el qual es mou és el d'una economia globalitzada, competitiva, oberta a la resta d'Europa i del món. El balanç es pot qualificar de positiu, però no es pot oblidar que l'evolució ha estat difícil i que el model podia haver fracassat.

* Francesc Cabana i Vancells és especialista en història de la banca i de la indústria. Entre els molts llibres que ha publicat, només citarem *Bancs i banquers a Catalunya* (1972), *Història del Banc de Barcelona* (1978), *Les multinacionals a Catalunya* (1984), *Banca Catalana, diari personal* (1988), *Fàbriques i empresaris, protagonistes de la revolució industrial a Catalunya* (1993), *La burgesia catalana, una aproximació històrica* (1996), *Catalunya i Espanya: una relació econòmica i fiscal a revisar* (1998), *37 anys de franquisme a Catalunya, una visió econòmica* (2000), *25 anys de llibertat, autonomia i centralisme, una visió econòmica, 1976-2000* (2002), *Els anys de l'estraperlo, cròniques d'un possible empresari barceloní, 1939-1954* (2005), *La saga dels cotoners* (2006).

Catalunya ha estat l'únic país del Mediterrani i del sud d'Europa que realitzà la revolució industrial el segle XIX, seguint el model anglès, que fou el pioner. La va fer amb el retard d'uns anys en relació amb els anglesos i els països centreeuropeus, que són pocs, si tenim en compte que Catalunya era un país sense recursos naturals, que fossin la plataforma per al seu llançament. I especialment d'aquells recursos naturals que resultaven fonamentals per a una transformació industrial: el carbó o la força hidràulica com a fonts energètiques i el ferro com a mineral base per a la construcció de maquinària i d'estructures metàl·liques. Catalunya tenia poc carbó i de mala qualitat. Catalunya tenia poca aigua i amb uns rius de cabals irregulars. Catalunya només tenia bosses de mineral de ferro, bones per a les velles fargues, però totalment insuficients per a uns alts forns i una siderúrgia moderna.

A Catalunya, per tant, no hi haurà indústria bàsica, sinó transformadora. El procés d'industrialització es realitzà amb primera matèria importada i amb uns costos de producció superiors als de la competència estrangera. El carbó li arribava d'Anglaterra o de Gal·les i més tard d'Astúries, que és prou lluny. La maquinària també havia de ser importada, tot i que aviat els fabricants catalans aprengueren a copiar els models estrangers i, fins i tot, a millorar-los. En els dos casos, el factor transport encaria el cost del producte manufacturat. Un tercer factor de major cost era la baixa productivitat laboral dels sectors industrials —el tèxtil en primer lloc—, origen de molts dels conflictes socials que es produïren durant el segle XIX. Per altra part, no podem oblidar que Catalunya aporta ben poc al procés mundial d'industrialització, i que, per tant, no hi ha irradiació de tecnologia pròpia cap a l'exterior, sinó tan sols integració de la tecnologia estrangera. Com a aportacions pròpies només es pot parlar dels telers de vellut de seda d'en Jacint Barrau —la patent es va vendre a un industrial anglès— i dels estiratges Casablanques en la filatura del cotó, acceptats per tota la indústria tèxtil.

Per desenvolupar la seva indústria, a Catalunya li feia falta una política de llibertat d'importació de primeres matèries i de maquinària no construïda a Espanya, i un règim proteccionista per a tots els productes manufacturats que es produïen a Catalunya. Els aranzels sobre les manufactures estrangeres havien de ser suficients per a compensar la diferència de preu entre el mateix producte fet a fora o fet a dins.

Aquest debat proteccionisme-lliurecanvisme està en el centre dels debats econòmics del segle XIX i primers anys del segle XX. Avui dia hi ha qui s'horroritza quan se li comenta la pinya que va fer la societat catalana al voltant de la protecció de la seva indústria. Però sense ella no hi hauria hagut revolució industrial i, per tant, desenvolupament econòmic. També cal afegir que per culpa de o gràcies a aquella protecció, el mercat català es reduirà al d'Espanya i al de les seves colònies, fins a la Primera Guerra Mundial (1914-1918). Espanya era un mercat més aviat pobre i la indústria catalana es va trobar limitada per aquell mercat. Un element una mica morbós en aquest debat de protecció / lliure canvi és que els lliurecanvistes més prestigiosos i més agressius eren catalans, residents a Madrid. Entre ells,

Laureà Figuerola, més conegut per la introducció de la pesseta, però autor com a ministre d'Hisenda de la reforma aranzelària de 1869.

Catalunya era una regió econòmica productora i consumidora. Madrid, la capital, era només consumidora i, per tant, lliurecanvista. Els madrilenys especialment volien comprar al millor preu i estaven en contra dels aranzels i dels fabricants catalans. Aquests trobaren el suport de determinats grups econòmics —per exemple, els cerealistes castellans i després els siderúrgics bascos—, però només en moments puntuals. En tot cas, el *lobby* polític català guanyarà relativament la guerra dels aranzels. Aquests passaran d'una primera etapa —a principis del segle XIX— en què s'aplicava la simple prohibició a la importació, a una segona i una tercera etapes en les quals els aranzels tendien a la baixa, a mesura que les fàbriques catalanes es modernitzaven i es feien relativament competitives. D'aquesta manera s'aconseguí el desenvolupament d'una indústria catalana, molt concentrada inicialment en el sector tèxtil —cotó i llana, especialment—, però que aviat es diversificarà. Al mateix temps es creava a Catalunya una cultura industrial i un teixit empresarial, que es mantindran i que han estat —són— fonamentals.

El proteccionisme es mantingué durant els primers anys del segle XX. La Gran Guerra (1914-1918) i la neutralitat espanyola canviaran el signe del comerç exterior espanyol i en particular el de la indústria transformadora catalana. Els països en conflicte, i especialment França, es trobaven amb un dèficit de subministraments en haver concentrat tot el seu esforç productiu en les indústries de guerra. La solució serà la compra d'aquells productes als estats veïns, sense que el preu a pagar sigui un problema. La conjuntura internacional crearà grans fortunes a Catalunya i un fort augment de l'exportació. Amb el final de la guerra europea i la normalització del mercat internacional, l'empresa industrial catalana es tornarà a concentrar en el mercat espanyol. El 1922 s'aplicarà una nova llei aranzelària proteccionista, amb Francesc Cambó com a ministre d'Hisenda.

La dictadura de Primo de Rivera (1923-1930) va fer una política econòmica nacionalista, de protecció al que era la indústria pròpia i de rebuig dels productes forasters per la dependència econòmica i política que podia suposar. El proteccionisme es va mantenir per aplicació d'aquella política, que era bona per al compte de resultats de les empreses catalanes, però molt intervencionista. No obstant això, es mantingué una certa exportació, modesta, en productes industrials. Destacaven entre els productes exportats els teixits, productes agraris —oli, fruits secs i vi—, suro obrat i cuirs adobats i sense adobar.

La proclamació de la República (1931) coincidirà amb la gran crisi econòmica de la primera meitat del segle XX. Serà un factor que aguditzarà la conflictivitat social i els odis de classe, que desembocaran en la Guerra Civil.

Els primers vint anys de la dictadura del general Franco (1939-1959) es distingiran per una política econòmica poc racional, aplicada per falangistes i militars, que poca cosa sabien d'economia. La política autàrquica estava condemnada al fracàs, en no comptar amb pri-

meres matèries tan fonamentals com el petroli o el cotó en floca. Una política condicionada, en part, pels problemes derivats de la Segona Guerra Mundial (1939-1945) i de l'aïllament internacional al qual fou sotmès el règim franquista per haver donat suport al feixisme i al nazisme. Espanya quedà al marge per aquest motiu dels ajuts del Pla Marshall, que permeteren la ràpida recuperació dels estats europeus —vencedors i vençuts. El reconeixement diplomàtic dels Estats Units, que veia en Franco un aliat contra el comunisme —guerra de Corea i guerra freda amb l'URSS—, suposà la primera arribada de crèdits en dòlars, que permeteren donar de menjar a la població i començar a substituir, en l'àmbit nivell industrial, una maquinària totalment obsoleta.

L'obertura de la política econòmica espanyola no es comença a produir fins als anys seixanta, després de l'anomenat Pla d'Estabilització (1959), amb l'entrada en el Govern dels ministres anomenats *tecnòcrates* i la col·laboració d'un economista de gran nivell com fou Joan Sardà i Dexeus. Amb el Pla d'Estabilització s'accepta un canvi real de la pesseta, indispensable per a poder importar i exportar, i s'inicia un procés lent de liberalització, amb passes endavant i passes enrere. El turisme de masses, que s'inicia en la dècada dels anys cinquanta, i les remeses dels que van emigrar a l'Europa desenvolupada, proporcionen les divises necessàries per a anar renovant la maquinària i modernitzar les infraestructures. En el cas de Catalunya, sempre amb recursos procedents de la iniciativa privada, ja que l'empresa pública és pràcticament inexistent. Recordem que les autopistes de peatge, fonamentals per a desenvolupar el comerç interior i exterior, es finançaran amb capital privat.

La implantació del règim democràtic coincidirà amb la pitjor crisi econòmica mundial de la segona part del segle XX (1974-1984). Sortosament, aquesta vegada, no afectarà el procés de transició democràtica. Però el règim democràtic anirà acompanyat d'una progressiva liberalització del comerç exterior espanyol i l'entrada d'Espanya en el mercat comú (1986). El canvi suposarà una forta sacsejada per a la indústria tradicional catalana, que gairebé desaparegué, conseqüència d'una cultura empresarial que no estava preparada per a la competència internacional i per a la sobtada globalització dels mercats. Són els anys del tancament de les grans empreses cotoneres i llaneres catalanes. Ciutats com Terrassa i Sabadell i comarques com les de l'Alt Llobregat o d'Osona es trobaren amb unes baluernes buides —les velles fàbriques—, i una població en atur, que s'havia de reciclar.

Però Catalunya traurà partit de la diversificació industrial iniciada a primers del segle XX i de la inversió estrangera, que s'adona del futur del mercat català i espanyol, i que arriba en l'inici del procés de liberalització. Són els anys en què es desvetllaren petites i mitjanes empreses creades en la seva majoria després de la guerra, o algunes de les antigues, que actuen fora dels sectors tradicionals: productes alimentaris, de perfumeria, farmacèutics, de química fina, del metall en sectors especialitzats, sector turístic o serveis financers. Aquestes empreses aprofitaren la demanda interior, aprengueren pel seu compte la lliçó de la internacionalització i s'adaptaren a les normes d'un mercat obert. Alguna cosa hi tenen a veure

amb aquest clima favorable les escoles d'administració d'empreses —ESADE, IESE, EADA—, creades durant la dècada dels anys cinquanta, que estan en la mateixa línia. Les multinacionals presents a Catalunya donen també l'exemple del que és la competència.

Aquest procés de modernització té com a fonament l'empresa privada. Un dels exemples més sorprenents l'ofereixen les caixes d'estalvi, que passen en pocs anys de ser entitats benèfiques amb personal que utilitza maneguins, a entitats financeres que fan obra social i ofereixen serveis financers a l'ordre del dia.

En aquests moments, Catalunya és un dels mercats més oberts del món. La seva agricultura està poc subvencionada i les empreses industrials i de serveis es mouen en un mercat global i obert. No sembla que els vagi malament, en conjunt. La cultura empresarial i dos-cents anys d'experiència poden ser en bona part responsables d'aquesta transformació. Els reptes i els dèficits de l'economia catalana són nombrosos. Les responsabilitats, pròpies i d'altres. Però la fotografia de l'economia catalana a primers del segle XXI és la d'una regió econòmica que, sense recursos naturals, ni una situació geogràfica privilegiada, ha aconseguit situar-se molt dignament entre les més dinàmiques d'Europa. A partir d'aquí, el futur dependrà de la conjuntura internacional i europea, de l'esforç dels catalans i d'un nivell d'infraestructures i de serveis públics —proporcionals a l'esforç de producció i fiscal de la seva població—, que depenen fonamentalment del Govern de l'Estat.